

บทที่ 5

บทสรุปและวิเคราะห์

เมืองอัตตะปือตั้งอยู่ทางใต้ก่อนไปทางทิศตะวันออกของราชอาณาจักรล้านช้าง เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าคือ ทองคำและช้างป่า ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 จึงถูกราชสำนักล้านช้างพยายามขยายอำนาจเพื่อยึดครองแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากฐานอำนาจของราชสำนักล้านช้างอยู่ห่างจากเมืองอัตตะปือมากเกินไปจึงยากต่อการปกครองให้อยู่ในอำนาจได้อย่างเด็ดขาด

จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 22 ราชสำนักล้านช้างมีนโยบายขยายอำนาจทางการเมืองลงสู่ตอนใต้ของราชอาณาจักรอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งตรงกับสมัยของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ด้วยการย้ายศูนย์อำนาจทางการเมืองและกำลังคนจากเมืองหลวงพระบางมาสู่นครเวียงจันทน์ เพื่อเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการควบคุมชนพื้นเมืองและครอบครองบ้านเมืองของชนพื้นเมืองไว้ทั้งหมด นับว่าเป็นการรุกคืบเข้าหาชนพื้นเมืองมากที่สุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน พร้อมกับกวาดต้อนชนพื้นเมืองบริเวณนครเวียงจันทน์ให้อยู่พลงได้จำนวนมาก และเริ่มมีชาวลาวเริ่มอพยพเข้าไปตั้งชุมชนในเขตพื้นที่ตอนใต้บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมากขึ้น อำนาจของราชสำนักล้านช้างค่อยๆ ยับเข้าสู่ดินแดนของชนพื้นเมืองตามการตั้งชุมชนของชาวลาว จนนำไปสู่การครอบครองบ้านเมืองของชนพื้นเมืองไว้ทั้งหมด พร้อมกับนำกลไกรัฐศาสนา วรรณกรรมผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมและกลไกฝ่ายอาณาจักรมาเป็นเครื่องมือควบคุมชนพื้นเมือง ราชสำนักล้านช้างจึงขยายอำนาจเข้าสู่เมืองอัตตะปืออีกครั้งจนสามารถยึดครองเมืองอัตตะปือได้สำเร็จ ซึ่งสาเหตุสำคัญของการขยายอำนาจสู่เมืองอัตตะปือ คือ ต้องการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทองคำและช้างป่าที่มีจำนวนมากในเมืองอัตตะปือ

หลังจากการสร้างความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ลาวด้วยการขยายอำนาจปราบปรามชนพื้นเมืองให้อยู่ในอำนาจแล้ว ราชสำนักล้านช้างได้มุ่งกอบโกยผลประโยชน์จากดินแดนของชนพื้นเมืองเพียงอย่างเดียว เมื่อราชสำนักล้านช้างดำเนินนโยบายใช้ความรุนแรงกับชนพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง ส่งผล

ให้ชนพื้นเมืองรวมตัวกันต่อต้านศูนย์อำนาจล้านช้างด้วยการก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นเพื่อล้มล้างราชวงศ์ลาว คือ การเคลื่อนไหวเมื่อพ.ศ. 2114 และพ.ศ. 2122

จนกระทั่งพ.ศ. 2256 ราชอาณาจักรล้านช้างเกิดความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงส่งผลให้ราชอาณาจักรขนาดใหญ่แห่งลุ่มแม่น้ำโขง แดกเป็น 3 อาณาจักร ได้แก่ อาณาจักรหลวงพระบาง ทางตอนเหนือ อาณาจักรเวียงจันทน์ทางตอนกลางและอาณาจักรจำปาสักทางตอนใต้ เมืองอัตตะปือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจำปาสัก จนกระทั่งอาณาจักรจำปาสักตกเป็นของราชอาณาจักรไทยใน พ.ศ. 2322 เมืองอัตตะปือจึงตกเป็นของราชอาณาจักรไทยภายใต้การปกครองของกษัตริย์จำปาสัก และย้ายมาขึ้นตรงต่อรัฐบาลไทยเมื่อพ.ศ. 2324

การปกครองของเมืองอัตตะปือภายใต้การปกครองของรัฐบาลไทย เป็นการปกครองแบบเจ้าอาญาที่ตามจารีตการปกครองแบบล้านช้าง ประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์และราชบุตร ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง ควบคุมชนพื้นเมืองและรักษาผลประโยชน์ด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเก็บส่วยส่งให้แก่รัฐบาลไทย

พ.ศ. 2322 ชนพื้นเมืองต้องส่งส่วยทองคำให้แก่รัฐบาลไทยปีละ 3 ชั่ง ปลายกรุงธนบุรีเก็บทองคำเพิ่มเป็น 6 ชั่ง จนกระทั่งพ.ศ. 2390 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มอัตราส่วยทองคำเป็น 8 ชั่ง พร้อมกับงาช้างกึ่งน้อยใหญ่จำนวนมาก

ส่วยเหล่านี้ถูกลำเลียงไปยังรัฐบาลไทย 2 เส้นทางคือ ทางบกและทางน้ำ มีหน่วยงานสำคัญคือ กรมมหาดไทย กล่าวคือ หัวเมืองใหญ่จะขึ้นกับกรมมหาดไทย หัวเมืองขนาดเล็กจะขึ้นกับหัวเมืองใหญ่อีกทอดหนึ่ง เมืองอัตตะปือเป็นหัวเมืองขนาดเล็ก ในระยะแรกจึงส่งส่วยผ่านเมืองนครจำปาสัก แต่ต่อมากษัตริย์ไทยโปรดเกล้าฯ ให้เมืองอัตตะปือขึ้นกับรัฐบาลไทยโดยตรง ดังนั้นเมืองอัตตะปือจึงให้ราชบุตร ราชวงศ์หรือท้าวเพี้ย ทำหน้าที่ควบคุมส่วยลงมาส่งยังจุดพักส่วยซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ ได้แก่ เมืองอุบลราชธานี เมืองนครราชสีมา เมืองสระบุรี เมืองปราจีนบุรี เมืองกบินทร์บุรี เมืองวัฒนานคร เมืองมณฑลบุรี และเมืองอรัญประเทศ หัวเมืองใหญ่เหล่านี้จะรวบรวมส่วยแล้วลำเลียงส่งเข้าสู่ท้องพระคลังของรัฐบาลไทยต่อไป การแบ่งผลประโยชน์จากส่วย รัฐบาลไทยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนของพระมหากษัตริย์และส่วนของพระราชวังบวร นอกจากนั้นเป็นผลประโยชน์ของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในรัฐบาลไทย เจ้าเมืองและกรมการเมืองที่ส่งส่วย

เจ้าอาณานิคมยังมีผลประโยชน์จากเลขยกที่พระมหากษัตริย์ไทยพระราชทานให้ แต่เมืองอัครประเทศมีจำนวนเลขยกน้อยมาก ส่งผลให้เจ้าอาณานิคมแสวงหาผลประโยชน์ด้วยการเก็บส่วยส่วนเกินจากชนพื้นเมือง ดังนั้นการเก็บส่วยจึงเก็บอัตราเท่าไรจึงขึ้นอยู่กับเจ้าอาณานิคมเมืองนั้นๆ ด้วย

การปกครองและการเก็บส่วยจำนวนมากจากชนพื้นเมืองของเจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย ส่งผลกระทบต่อเมืองอัครประเทศหลายประการ คือ การดำรงชีวิตของชนพื้นเมืองยากลำบากมากขึ้น เนื่องจากภาระจากการร่อนทองคำจำนวนมาก ย่อมกระทบต่อการทำมาหากินของชนพื้นเมือง การตีฆ่าและการไล่ล่ากันเองของชนพื้นเมือง ชนพื้นเมืองบางกลุ่มจึงลักลอบจับชนพื้นเมืองเผ่าอื่นมาตีราคาแทนส่วยทองคำหรืองาช้าง ส่งผลให้สังคมของชนพื้นเมืองเกิดความระส่ำระสาย ดำรงชีวิตด้วยความหวาดระแวง นอกจากนี้การปกครองของรัฐบาลไทยที่อาศัยหัวเมืองใหญ่ดูแลเมืองอัครประเทศต่างพระเนตรพระกรรณนั้น ยังส่งผลให้เกิดการตีฆ่าของหัวเมืองใหญ่ นับว่าเป็นประเพณีอันป่าเถื่อนที่ผู้ปกครองปฏิบัติสืบต่อกันมา ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมและทำลายความเชื่อมั่นที่มีชนพื้นเมืองมีต่อชนชั้นปกครอง ปัญหาการตีฆ่ารัฐบาลไทยพยายามแก้ไขในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทุจริตยกยอกส่วยของเจ้าอาณานิคมไว้ใช้ส่วนตัวนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นปกครองด้วยกันเองในเมืองอัครประเทศ นอกจากนี้เจ้าอาณานิคมยังแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว เร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมือง เพื่อเอาใจขุนนางชั้นสูงของรัฐบาลไทย เพื่อหวังตำแหน่งทางการเมืองโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชนพื้นเมือง จนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาณานิคมกับชนพื้นเมือง และผลกระทบอีกประการหนึ่งที่เกิดจากนโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทย คือ กระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างเมืองอัครประเทศกับเมืองต่างๆทางตอนใต้ เนื่องจากเกิดกรณีแย่งชิงชนพื้นเมืองซึ่งเป็นแรงงานสำคัญในการเก็บส่วย จนกลายเป็นข้อพิพาท ร้องเรียนกันระหว่างเจ้าเมืองต่างๆ อยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นจากปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนโยบายของรัฐบาลไทยทั้งหมด นำมาสู่การเกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24-25

กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัครประเทศ ในพุทธศตวรรษที่ 24 เกิดจากปัจจัยสำคัญ คือ ความอ่อนแอของชนชั้นปกครองลาวที่ยอมอยู่ใต้อำนาจของรัฐบาล

ไทยและเป็นตัวแทนอำนาจไทยเข้ามามากขึ้นในพื้นที่เมือง นโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทย การปกครองของเจ้าอาณัติและการค้าของฝ่ายปกครอง

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 24 มี 2 ลักษณะ คือ การโจมตีศูนย์อำนาจทางการเมืองและกระบวนการข่าวดัด การโจมตีศูนย์อำนาจทางการเมืองขนาดใหญ่เป็นการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองในเมืองอัครตะปือร่วมกับเมืองต่างๆทางตอนใต้ ส่วนกระบวนการข่าวดัดเป็นการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองกลุ่มเล็กๆ เคลื่อนไหวกระจายอยู่ในเมืองอัครตะปือ โดยมีแนวคิดและอุดมการณ์เพื่อตอบโต้การปกครองของเจ้าอาณัติที่เก็บส่วยเกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมืองเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากแผ่นดินของชนพื้นเมืองและเพื่อครอบงำสถานภาพทางสังคมของชนพื้นเมืองกลับคืน การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 24 ได้แก่

1. การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัครตะปือเพื่อต่อต้านการขยายอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2324 มีเจ้าเมืองเป็นผู้นำ เคลื่อนไหวด้วยการนำกองกำลังเผชิญหน้ากันระหว่างชนพื้นเมืองกับกองทัพของตัวแทนอำนาจรัฐบาลไทย คือ เมืองนครจำปาสักและเมืองนครราชสีมา ผลปรากฏว่า ชนพื้นเมืองไม่สามารถต่อสู้กับการผนวกกำลังกันระหว่างเมืองนครจำปาสักกับเมืองนครราชสีมาได้ ชนพื้นเมืองและผู้นำถูกปราบปรามอย่างรุนแรง ผลของการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองครั้งนี้ ส่งผลให้สังคมเมืองอัครตะปืออ่อนแอ ชนพื้นเมืองหลบหนีออกจากเมืองเข้าไปอยู่ตามป่าเขาและกลายเป็นข่าวดัดตามชายแดนจำนวนมาก

รัฐบาลต้องปรับนโยบายการปกครองเมืองอัครตะปือใหม่ เนื่องจากปราบปรามการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในเมืองอัครตะปือครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นว่า นครจำปาสักไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะปราบปรามกองกำลังขนาดใหญ่ได้เพียงลำพัง ชนพื้นเมืองก็มีศักยภาพสูงหากรวมตัวกันเป็นกองทัพ นับว่าเป็นอันตรายต่ออำนาจของรัฐบาลไทย เพื่อปกครองและดูแลชนพื้นเมืองในเมืองอัครตะปืออย่างใกล้ชิด และป้องกันความขัดแย้งระหว่างเมืองอัครตะปือกับนครจำปาสัก พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงย้ายเมืองอัครตะปือมาขึ้นต่อรัฐบาลไทยโดยตรง ไม่ต้องขึ้นกับนครจำปาสักอีกต่อไป และแต่งตั้งเจ้าอาณัติใหม่เพื่อให้แน่ใจว่าเป็นตัวแทนอำนาจของรัฐบาลไทยอย่างแท้จริง

2. การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัครตะปือเพื่อตอบโต้การส่วยพุทธศักราช 2324 เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้การขึ้นอัตราส่วยทองคำ จาก 3 ชั่ง เป็น 6 ชั่ง โดย

เจ้าอาณัติเร่งรัดเอาส่วยทองคำจากชนพื้นเมืองเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อรัฐบาลไทยและเก็บส่วยส่วนเกินเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของราษฎร ส่งผลให้เกิดรอยร้าวระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณัติในเมืองอัตตะปือ ชนพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวด้วยกระบวนการขำจัด ส่งผลให้เจ้าอาณัติไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้ เป็นผลให้เมืองอัตตะปือค้างส่วยต่อเนื่องกันมาหลายปี

3. การเข้าร่วมกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือกับชนพื้นเมืองทางตอนใต้ การเคลื่อนไหวลักษณะนี้ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือเข้ามีส่วนร่วมก่อการ 2 ครั้ง คือ ขบวนการต่อสู้ของเชียงแก้วและการต่อสู้ของพระภิกษุสา ซึ่งล้วนเกิดจากการข่มเหงชนพื้นเมืองของเจ้าอาณัติ นโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทยและการตีฆ่าของหัวเมืองใหญ่ ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองอย่างมาก

การเคลื่อนไหวทั้ง 2 ครั้งนี้ ชนพื้นเมืองถูกรับประมาทอย่างรุนแรง ผู้นำของชนพื้นเมืองถูกกวาดล้างทั้งหมด ชนพื้นเมืองหนีกระจัดกระจายไปหลบซ่อนตามป่าเขา ฝ่ายรัฐบาลไทยก็สูญเสียกำลังไพร่พลจากการปราบปรามชนพื้นเมืองไปเป็นจำนวนมาก

การเคลื่อนไหวลักษณะนี้ทำให้ชนพื้นเมืองได้เรียนรู้ว่า การปะทะกับกองกำลังของฝ่ายปกครองแบบเผด็จชนหน้า ยากที่จะเอาชนะได้ การชุมนุมโจมตีและอาศัยความคุ้นเคยชำนาญในพื้นที่เป็นยุทธวิธีที่ควรนำมาใช้เคลื่อนไหวมากกว่า ดังนั้นหลังจากการเคลื่อนไหวทั้ง 2 ครั้ง ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือไม่ใช้กองกำลังทำสงครามอีกเลย หันมาใช้กระบวนการขำจัดมากขึ้นเพื่อให้เจ้าอาณัติและรัฐบาลไทยเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแทน

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือไม่ก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวอีก จนกระทั่งหลังรัฐบาลไทยปราบปรามการต่อสู้ของเจ้าอนุวงศ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายเพิ่มความเข้มงวดในการเก็บส่วยมากขึ้นกว่าเดิมและอนุญาตให้ส่งเงินแทนส่วยชนิดอื่นๆ ได้ เพื่อชดเชยความเสียหายจากการปราบปรามการเคลื่อนไหวของเจ้าอนุวงศ์

ภาระต่างๆ ที่สะสมมาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ของชนพื้นเมืองไม่ได้เบาบางลง แต่กลับเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และไม่ได้รับการแก้ไขจากฝ่ายปกครอง จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2379

4. การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2379 เคลื่อนไหวกองทัพ
วิธีการแบบข้าศึก เพื่อตอบโต้การก่อกวนหาผลประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าอาญาสีและนโยบายเก็บ
ส่วยของรัฐบาลไทย

การเคลื่อนไหวกองทัพครั้งนี้ไม่ปรากฏว่ามีการปราบปรามชนพื้นเมืองของฝ่ายปกครอง มีเพียงการ
ร้องเรียนแจ้งไปยังรัฐบาลไทยเท่านั้น

หลังจากการเคลื่อนไหวกองทัพในพ.ศ. 2379 ไปแล้วเป็นเวลานานนับสิบปี ปรากฏหลักฐานการอ้าง
ส่วยจำนวนมากของเมืองอัตตะปือ จนบางครั้งชนพื้นเมืองต้องส่งทาส จี้หิ้ง ผลเร็ว ครั้ง แทนส่วย
ทองคำและงาช้าง จนกระทั่งพ.ศ. 2390 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มส่วยทองคำใน
เมืองอัตตะปือจาก 6 ชั่ง เป็น 8 ชั่ง ซึ่งเป็นอัตราสูงที่สุดของเมืองอัตตะปือขณะอยู่ภายใต้การ
ปกครองของราชอาณาจักรไทย ส่งผลให้ชนพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวกองทัพขึ้นเมื่อพ.ศ. 2395

5. การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2395 เกิดขึ้นจากการ
เพิ่มส่วยของรัฐบาลไทย การเร่งรัดส่วยของเจ้าอาญาสี และการก่อกวนของข้าศึก ส่งผลให้ชน
พื้นเมืองร่อนทองคำไม่ได้ แต่เจ้าเมืองอัตตะปือกลับส่งขุนนางเข้าไปบีบบังคับและข่มขู่นายบ้านของ
ชนพื้นเมืองเพื่อเร่งรัดเอาส่วยทองคำ ชนพื้นเมืองหลายหมู่บ้านจึงรวมตัวกันก่อกระบวนการข้าศึก
ขึ้น การเคลื่อนไหวกองทัพครั้งนี้ฝ่ายปกครองไม่ได้ทำการปราบปรามชนพื้นเมือง เนื่องจากการใช้กำลัง
ปราบปรามชนพื้นเมืองจะส่งผลเสียต่อการปกครอง จำนวนแรงงานในเมืองและยังสร้างความตั่น
ถ้วให้แก่นชนพื้นเมืองในเมืองอื่นๆอีกด้วย จึงทำได้เพียงพยายามเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองไม่ให้
หลบหนีออกจากเมืองเท่านั้น

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะพยายามปรับนโยบายไม่ใช่ใช้กำลังปราบปรามชนพื้นเมือง แต่ก็ไม่สามารถ
ยับยั้งการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองได้ เนื่องจากเจ้าอาญาสีและรัฐบาลไทยเร่งรัด เก็บส่วย
เกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมืองอยู่ ดังนั้นกระบวนการข้าศึกของชนพื้นเมืองจึงเกิดขึ้นอย่าง
ต่อเนื่องไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในเมือง
อัตตะปือ พุทธศตวรรษที่ 25 คือ นโยบายด้านต่างๆของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่
มีต่อหัวเมืองลาวตอนใต้ ซึ่งล้วนเป็นนโยบายที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐบาลไทย

เช่น นโยบายการเร่งรัดช่วยเหลืออย่างเข้มงวด ด้วยการเร่งรัดไปตามกองส่วยประจำเมืองและส่งขุนนางไทยเข้าไปติดตามเร่งส่วยเอง

นโยบายควบคุมกำลังคนที่เปิดโอกาสให้ชนพื้นเมืองนำมาใช้เป็นวิธีต่อรองอำนาจกับเจ้าอาญาสี่ กล่าวคือ รัฐบาลไทยเคยนำการสละเลขมาใช้แต่ไม่ประสบผลสำเร็จและไม่สามารถนำมาใช้ควบคุมชนพื้นเมืองได้ จึงยกเลิกไป แล้วยินยอมให้ไพร่เลือกสังกัดกรมกองได้อย่างอิสระ มีสิทธิโยกย้ายเมืองได้ แต่เจ้าอาญาสี่จะต้องทำการสำรวจสำมะโนครัวส่งให้แก่รัฐบาลไทยทุกปี เมื่อเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองมากเกินไป ชนพื้นเมืองจะย้ายสังกัดขอเป็นไพร่ส่วยขึ้นกับเมืองอื่นแทน

นโยบายการปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองลาวตอนใต้ เป็นการส่งขุนนางไทยจำนวนมาก เข้ามาร่วมกับเจ้าอาญาสี่กดขี่ชนพื้นเมืองต่อกันเป็นทอดๆ ซึ่งรัฐบาลไทยไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะควบคุมพฤติกรรมของขุนนางเหล่านี้ได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องระยะทางของเมืองอัตตะปือที่ห่างไกลจากศูนย์กลาง การคมนาคมไม่สะดวก การควบคุมเจ้าอาญาสี่และขุนนางของรัฐบาลไทยจึงทำได้ยากลำบาก

นอกจากนโยบายด้านต่างๆ เหล่านี้ที่เป็นปัจจัยก่อให้เกิดชนพื้นเมืองเคลื่อนไหวแล้ว การขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส ยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่เสริมแรงกดดันให้แก่ชนพื้นเมือง จากการถูกข่มขู่เมื่อฝรั่งเศสนำกองกำลังเข้าประชิดชายแดน

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พุทธศตวรรษที่ 25 มี 2 ลักษณะ คือ กระบวนการเข้าขัดและกระบวนการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาญาสี่

กระบวนการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาญาสี่ คือ วิธีการตอบโต้ของชนพื้นเมือง ด้วยการสร้างเงื่อนไขกดดันให้เจ้าอาญาสี่ยับยั้งหรือผ่อนผันการเอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมืองให้น้อยลง เงื่อนไขที่ชนพื้นเมืองนำมาต่อรองคือ แรงงาน เนื่องจากในสังคมเมืองอัตตะปือ แรงงานจากชนพื้นเมืองมีความสำคัญมาก ไม่ว่าจะเป็นการผลิตอาหาร การค้าขายและแรงงานเก็บส่วย หากเจ้าอาญาสี่กดขี่ชนพื้นเมืองมากเกินไปและไม่สามารถควบคุมชนพื้นเมืองได้ ชนพื้นเมืองจะอพยพออกจากเมือง ส่งผลให้เมืองอัตตะปืออยู่ในภาวะขาดแคลนแรงงาน ซึ่งกระทบต่อผลประโยชน์ของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยโดยตรง

เป้าหมายของการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในพุทธศตวรรษที่ 25 เพื่อต้องการ มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความปลอดภัยในชีวิต ไม่ถูกเจ้าอาณานิคมใช้กำลังบีบบังคับเพื่อเก็บ ส่วยมากจนเกินไป

การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในพุทธศตวรรษที่ 25 เกิดขึ้นระหว่างพ.ศ. 2412- พ.ศ. 2434 ได้แก่

1. การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองทางตอนเหนือของเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2412 เป็นการเคลื่อนไหวกองทัพการเข้าขัด เพื่อตอบโต้การเร่งรัดส่วยของเจ้าอาณานิคม จนชนพื้นเมือง ต้องนำสมาชิกในเผ่ามาตีค่าแทนส่วย เมื่อสมาชิกในเผ่าลดจำนวนลง ชนพื้นเมืองทางตอนใต้ของ เมืองอัตตะปือจึงก่อกวน ลักลอบจับชนพื้นเมืองทางตอนเหนือมาส่งเป็นส่วย ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองทางตอนเหนืออย่างมาก จึงส่งผลให้ชนพื้นเมืองทางตอนเหนือลงมาก่อ กระทบการเข้าขัด กระทบการร่อนทองคำของชนพื้นเมืองทางตอนใต้ ส่งผลให้สังคมของชน พื้นเมืองในเมืองอัตตะปือช่วงเวลานี้ระส่ำระสายไปทั่วทั้งเมือง เจ้าอาณานิคมก็ไม่สามารถเก็บส่วยได้ ส่วยเมืองอัตตะปือต้องค้างค้ำติดต่อกันมาหลายปีทั้งทองคำและงาช้าง

2. การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองบ้านแทะ พ.ศ. 2421 เป็นการเคลื่อนไหวกองทัพ กระทบการเข้าขัดและมีการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณานิคมร่วมด้วย ต่อรองอำนาจ ด้วยการย้ายสังกัดของชนพื้นเมืองจากเมืองอัตตะปือไปอยู่กับเมืองนครจำปาสัก เนื่องจากชน พื้นเมืองเคยทำส่วยทองคำให้กับนครจำปาสักจำนวน 3 ตำลึง เมื่อมาขึ้นกับเมืองอัตตะปือ เจ้าอาณานิคม เรียกส่วยจากชนพื้นเมืองถึง 6 ตำลึง การเคลื่อนไหวกองทัพครั้งนี้ส่งผลให้เจ้าอาณานิคมเมืองอัตตะปือไม่ สามารถเก็บส่วยได้และเกิดความขัดแย้งระหว่างเมืองอัตตะปือกับเมืองนครจำปาสัก

3. การเคลื่อนไหวกองทัพ คือ การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2434 เป็นการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองพร้อมกันหลายกลุ่มเพื่อตอบโต้และต่อรองอำนาจกับ เจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย ท่ามกลางแรงกดดันจากการขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศสที่พยายาม ขยายอำนาจครอบครองลาวตอนใต้

ผลของการเคลื่อนไหวกองทัพ คือ ขาดขัดในเมืองอัตตะปือเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมของชน พื้นเมืองระส่ำระสาย แตกกระจายโยกย้ายถิ่นฐานอยู่ตลอดเวลาเพื่อต่อรองอำนาจกับเจ้าอาณานิคม นำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างเมืองอัตตะปือกับเมืองนครจำปาสัก เป็นการเปิดโอกาสให้อาณานิคม

ฝรั่งเศสพยายามแทรกแซงชนพื้นเมืองตามแนวชายแดนเมืองอัตตะปือและนครจำปาสัก ซึ่งสร้างความสั่นคลอนต่อความมั่นคงทางการเมืองของรัฐบาลไทยในหัวเมืองลาวตอนใต้อย่างมาก

ตลอดระยะเวลาที่เมืองอัตตะปืออยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลไทย สะท้อนให้เห็นว่า ในพุทธศตวรรษที่ 24 รัฐบาลไทยแสดงอำนาจด้วยการกำหนดนโยบายต่างๆ เท่านั้น แต่ไม่สามารถเข้าไปวางกลไกการปกครองและควบคุมชนพื้นเมืองให้มีประสิทธิภาพได้ จนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพยายามแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองอัตตะปือ เพื่อเอื้อประโยชน์ให้ชนพื้นเมืองอยู่ในพระราชอาณาเขตต่อไป ด้วยการตราพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้จับชนพื้นเมืองไปซื้อขาย มีการปรับปรุงเขตแดน และกำชับเจ้าอาญาไม่ให้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถควบคุมเจ้าอาญาและขุนนางระดับต่างๆ ในเมืองอัตตะปือได้ เนื่องจากข้อจำกัดของดินแดนที่ห่างไกล ความทุรกันดารของเมืองอัตตะปือ การคมนาคมไม่สะดวก อีกทั้งชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือมีความหลากหลาย ไม่มีเอกภาพ หมู่บ้านในสังกัดไม่ต่ำกว่า 40 หมู่บ้าน ส่งผลให้รัฐบาลไทยไม่สามารถเข้าไปควบคุมดูแลได้อย่างทั่วถึง จึงเปิดโอกาสให้เจ้าอาญาและขุนนางทั้งฝ่ายอัตตะปือและฝ่ายไทยเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากชนพื้นเมืองต่อกันเป็นทอดๆ จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง

ความเข้าใจเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองที่ผ่านมา เป็นการมองในแง่มุมมองของประวัติศาสตร์ไทย “กบฏข่า” “ข่าเป็นเจียง” นับว่าเป็นการเหยียดหยาม ดูหมิ่นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นของชนชั้นปกครอง แท้จริงแล้วการเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นการต่อสู้ของชนพื้นเมืองเพื่อให้มีสถานภาพทางสังคมและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ถูกผู้ปกครองเอารัดเอาเปรียบจนได้รับความเดือดร้อนเท่านั้น อำนาจอธิปไตยใหญ่เข้าครอบครองเมืองขนาดเล็กที่อ่อนแอกว่าเพื่อหวังครอบงำทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานเพียงอย่างเดียว ไม่ได้สนับสนุนให้เจ้าของดินแดนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นหรือให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนด้านเศรษฐกิจและสังคมเลย ในทางตรงกันข้ามอำนาจรัฐเหล่านี้กลับเป็นผู้เข้ามาทำลายเศรษฐกิจและสังคมของเมืองต่างๆ ที่อ่อนแอกว่า

จากกรณีศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ แม้จะเป็นการศึกษาเฉพาะในเมืองอัตตะปือ แต่บริบทแวดล้อมของเมืองอัตตะปือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ไม่แตกต่างไปจากเมืองอื่นๆ ในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้มากนัก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ รูปแบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและแนวนโยบายของรัฐบาลไทย กรณีศึกษาเมืองอัต

ตะป้อจึงเปรียบเสมือนกระจกบานเล็กๆ สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมของชนพื้นเมืองใน
ราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ได้ทั้งหมด

การศึกษาการต่อสู้ของชนพื้นเมือง ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของความสนใจ
ศึกษาประวัติศาสตร์ภาคประชาชนในราชอาณาจักรล้านช้าง เพื่อให้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์
ล้านช้างขยายออกไปกว้างกว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชนชั้นปกครอง และปรับเปลี่ยนมุมมองที่มี
ต่อชนพื้นเมืองใหม่ ในฐานะกลุ่มชนผู้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการทางการเมือง เศรษฐกิจและ
สังคมของราชอาณาจักรล้านช้างในประวัติศาสตร์ ไม่ใช่กลุ่มชนค้ายาธรรมชาติ กบฏ หรือคนป่า
เถื่อนที่เคยกล่าวอ้างกันอย่างที่ผ่านมา

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง เป็นเพียงการศึกษาประเด็นเล็กๆ
เกี่ยวกับเมืองอัตตะปือประเด็นหนึ่งเท่านั้น ยังมีความน่าสนใจอีกไม่น้อยเกี่ยวกับเมืองอัตตะปือที่
ต้องทำการศึกษาต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตามการศึกษาดังกล่าวของชนพื้นเมืองและ
ประวัติศาสตร์ของเมืองต่างๆในราชอาณาจักรล้านช้าง ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้าต่อไปอีกมาก
เพื่อให้ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้างมีความชัดเจนและสมบูรณ์ต่อไป